

ПЕДАГОГІКА

вищої та середньої школи

КРИВОРІЗЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

21'2008

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет

ПЕДАГОГІКА
ВИЩОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Випуск 21

Кривий Ріг
2008

ББК 74.2+74.58

Редакційна колегія:

- Буряк В.К.** - доктор педагогічних наук, професор, ректор,
(головний редактор);
- Кондрашова Л.В.** - доктор педагогічних наук, професор, проректор з
наукової роботи, академік МАТО
(заступник головного редактора);
- Штельмах Г.Б.** - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки;
- Козлов А.В.** - доктор філологічних наук, завідувач кафедри української
літератури;
- Комаров В.О.** - доктор педагогічних наук, професор, зав.кафедри
Історії України;
- Макаров Р.М.** - доктор педагогічних наук, професор кафедри
педагогіки;
- Пікельна В.С.** - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
та методики трудового і професійного навчання.

**Затверджено постановою президії Вищої атестаційної комісії України
від 2.06.02р. №1-05/6**

Педагогіка вищої та середньої школи: Збірник наукових праць / гол. ред. -
проф. Буряк В.К.- Кривий Ріг: КДПУ, 2008. – Вип. 21. - 498с.

У збірнику наукових праць висвітлено проблеми навчання та виховання учнів
у середній школі та студентів педагогічного навчального закладу, відображено
результати наукових досліджень та методичних розробок викладачів, докторантів та
аспірантів університету.

Матеріали, що представлені в збірнику, можуть викликати інтерес у широкого
кола наукових працівників.

ББК 74.2+74.58

Педагогіка высшей и средней школы: Сборник научных работ / гл. ред.–
проф. Буряк В.К. – Кривой Рог: КГПУ, 2008. – Вып. 21. - 498с.

В сборнике научных работ освещены проблемы обучения и воспитания
учащихся средней и студентов высшей педагогической школы, отображены результаты
научных исследований и методических разработок преподавателей, докторантов и
аспирантов университета.

Материалы сборника представляют интерес для широкого круга научных
работников.

ББК 74.2+74.58

**Друкується за рішенням Вченої ради Криворізького державного
педагогічного університету від 31.08.04 протокол №1**

ISBN 996-7406-29-6

© Криворізький державний
педагогічний університет

ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ ВЧИТЕЛЯ – ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО АКТИВІЗАЦІЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ

В статье раскрывается сущность позиции ученика и ее роль в социализации растущей личности, возможности позиции учителя в активизации действий участников педагогического процесса, обеспечении его личностной направленности.

The article deals with the essence of the pupil's position and its part during socializing of growing personality and possibility of teacher's position in activating of actions of pedagogical process members, providing its personal current.

Проблема якості освіти зумовлює пошук шляхів, способів і форм професійного зростання вчителя-практика. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що, не зважаючи на велику кількість робіт з підготовки вчительських кадрів, у тому числі і для початкової школи, не можна говорити про повне і всестороннє вирішення цієї проблеми. Зміна функцій сучасного вчителя у зв'язку з соціалізацією шкільного життя і здійсненням особистісної спрямованості педагогічного процесу, створення освітнього середовища, який стимулює розвиток творчої особи, зумовлює пошук засобів, що позитивно впливають на подальше вдосконалення професійної позиції і активізації позиції учнів.

Чинником становлення особи школяра є особа вчителя, його професійна позиція. Ще К.Д.Ушинський визнавав, що тільки особистість у змозі сформувати особистість, тільки характером можна виховати характер. Це твердження видатного педагога має особливе значення для вчителя початкової школи, який має справу з дитиною, що вперше переступила поріг школи. Завдання полягає в тому, щоб з перших хвилин його перебування в школі створити необхідні умови для особистісного зростання кожного школяра, становлення моральності та культури поведінки, активізації його позиції.

Проектування і організація навчально-виховного процесу в початковій школі обумовлені тим, що вчитель не може обмежитися в своїй діяльності лише передачею дітям визначеного навчальними програмами об'єму інформації. Його завдання полягає в тому, щоб формувати у них активну позицію. Позиція школяра на уроці і в позакласній роботі, як і професійна позиція самого вчителя, не передається один одному у вигляді інформації. Вона формується в процесі спільної діяльності, рефлексії та поширення власного досвіду.

Результативність шкільної роботи обумовлена позицією вчителя й учнів, в чіткому їх уявленні про те, що представляє собою позиція, і яку роль вона відіграє в результативності педагогічного процесу, створенні здорового психологічного клімату, успішному вирішенні навчально-виховних завдань.

Позиція в науковій літературі розуміється як умова, в якій особа проявляє себе; структурне утворення особистості; система людських відносин на різних етапах розвитку особистості; показник її цінності та етичної характеристики.

Одні науковці акцентують увагу на соціальному аспекті позиції, керуючись тим, що вчитель покликаний виконувати соціальне замовлення. Соціальну позицію Т.М.Мальковська визначає “як стабільний і усвідомлений характер оцінних думок” [3, с.75]. Думки, погляди вчителя відбиваються в його поведінці та діяльності, тому соціальна позиція характеризується стійким способом поведінки, спрямованістю діяльності відповідно до суспільно значущих інтересів і прагнення удосконалити умови життя, умінням проявляти ініціативу, самостійність, толерантність.

Інші дослідники, визнаючи соціальний аспект, особливо підкреслюють значущість професійної сторони позиції. В.О.Сластьонін вводить поняття “професійна позиція”, визнаючи її суть як міру професійної зрілості вчителя, його готовність до активного і творчого виконання професійних функцій.

Не менше значущим і її комунікативний аспект. Н.П.Анікеєва трактує позицію як “сукупність відносин вчителя: до учня, до цілісного педагогічного процесу, до уроку” [1, с.50].

Але всі автори мають спільну думку до того, що позиція вчителя може гальмувати розвиток особистості і становлення позиції учня, або стимулювати особистісне зростання і активізувати позицію школяра. Тим, яку позицію займає вчитель, багато в чому визначається і наявність труднощів в його роботі. На жаль, не тільки початківці, але й вчителі з досвідом роботи не завжди усвідомлюють стійку залежність між характером професійної позиції і результатами вчительської діяльності. Несформованість професійної позиції породжує труднощі вчителя під час встановлення духовних контактів зі школярами, під час розуміння їхнього стану в конкретних ситуаціях, осмислення внутрішньої психологічної позиції як власної, так і дітей, що нерідко приводить до конфлікту у відносинах вчителя з учнями. Вчителі, нерідко, відчувають труднощі у спілкуванні з вихованцями, не можуть налагодити взаємини з ними і коректувати їх відповідно до

педагогічних завдань; зазнають труднощів у мовному спілкуванні та під час передачі власного емоційного ставлення до матеріалу, що вивчається на уроці, не можуть керувати власним психічним станом у взаєминах зі школярами.

Професійна позиція вчителя є єдністю очікуваної професійної поведінки і реального її втілення. Основу цієї єдності складає стиль діяльності, характеристиками якого є такі особистісні якості, як рефлексія, організаторські здібності, здатність проектувати і прогнозувати педагогічний результат та наслідки власних дій, творчість і співпраця в системі “вчитель-учень”. Позиція вчителя, спрямована на надання своєчасної педагогічної підтримки тим школярам, які її потребують, стимулює ініціативу, самостійність та їх самодіяльність.

Позиція вчителя – це сукупність відносин педагога до дітей, самого себе, педагогічного процесу і до форм його організації. Успіх роботи вчителя багато в чому залежить від позиції, стилю його спілкування та керівництва навчально-виховним процесом, від того, наскільки йому вдається забезпечити контакт з учнями. Головне в позиції вчителя – це ставлення до кожного школяра як до особистості – самодостатньої, самобутньої, унікальної.

Професійна позиція має забезпечувати таку організацію навчально-виховного процесу, який би стимулював радість, легкість і задоволення ним. Позиція вчителя на уроці і поза ним – джерело позитивних емоцій особистості, а не негативних відчуттів і переживань, засіб подолання невдач та пошук виходу з будь-яких життєвих обставин. Д.Родарі нарікав на те, що в школах діти мало посміхаються, а в уявленнях учителів переважає думка щодо похмурості педагогічного процесу [4, с.30]. Позитивний результат можливий в тому випадку, якщо позиція вчителя стимулює творчість дітей, радість, гумор.

Ш.А.Амонашвілі закликав вчителів, особливо початкової школи, дарувати радість пізнання, сміятися та радіти на своїх уроках разом з дітьми. Він увів у педагогіку поняття “пізнавальний гумор”, та був переконаний, що гумор допоможе забезпечити психологічний комфорт кожній дитині [2, с.196].

Позиція вчителя передбачає цілісний підхід до дитини, визначає гуманістичний характер навчально-виховного процесу і стосунків з учнями. Специфічною її особливістю є оптимістичний підхід вчителя до учня. Помилка багатьох практиків полягає в тому, що при виробленні педагогічної стратегії та тактики вони виходять з

сукупності методичних прийомів, технічних засобів і кількості балів, що виставляються дитині. Методичні прийоми мають бути спрямовані не стільки на оцінку дій учня, скільки на визначення цінності їх впливу на його особистість.

Складність позиції вчителя полягає в тому, що йому належить формувати особистість дитини шляхом перенесення активності зовнішніх чинників на дитяче мислення та діяльність. Активізація позиції учня пов'язана з характером позиції вчителя, зміною предмету діяльності (замість інформації – власний рівень розвитку, за допомогою її отримання з різних джерел і використання як розвиваючого чинника особистості учнів), типу діяльності (замість сприйняття інформації в готовому вигляді – оволодіння різними мисленевими операціями і способами діяльності) і стану (замість пасивних об'єктів дії – суб'єкти процесу самоосвіти і саморозвитку).

Моделювання педагогічного процесу взаємопов'язане з реалізацією програмно-проектного методу, коли на основі конкретних шкільних ситуацій вчитель прогнозує весь навчально-виховний процес як роботу мислення і дії. Успіх такого моделювання залежить від того, наскільки вчитель володіє методикою проектної діяльності та має чітке уявлення про зміст освіти як засобу активізації самоосвітньої діяльності вчителя і учнів.

Результативність становлення активної позиції вчителя і учнів залежить від освітнього середовища, в якому протікає педагогічний процес. Розвиток потенціалу особистості можливий лише в атмосфері емоційного благополуччя, соціально-психологічної захищеності, як учнів, так і вчителя. Тому закономірно виникає питання щодо характеру відносин в системі “вчитель-учні”, стилю їх взаємодії, який формує прагнення до саморозвитку і самоствердження. Завдання вчителя полягає в тому, щоб оволодіти методикою комунікативної діяльності, технологією вирішення комунікативних завдань в навчальній і позаурочній роботі. Вчителю, особливо початкових класів, необхідно удосконалювати власну техніку комунікації та позицію організатора, рівень рефлексії і готовності до педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості з учнями.

Становлення позиції активного учасника педагогічного процесу припускає поєднання двох аспектів: відтворення і розвиток, які в традиційній педагогічній практиці протиставляються один одному. Нерідко перевага віддається відтворенню готового знання, чужих думок і способів дій. Активна ж позиція і вчителя і учнів орієнтується на розвиток творчої індивідуальності. У динамічному

педагогічному процесі необхідно забезпечити єдність і взаємодію відтворення і розвитку. Відтворення – це основа розвитку, процес зміни і народження нового.

Часто вчитель не помічає хай невеликих, але досягнень дитини. Замість того, щоб підтримати його, похвалою закріпити успіх і викликати відчуття гордості, постійним повчанням вчитель пригнічує активність учня, його прагнення до толерантних дій. У таких ситуаціях важлива культура спілкування, як вчителя, так і учня. Принцип педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості дозволяє вчителю перейти від спрямованості на об'єкт до орієнтації на активну діяльність і себе і учнів, як суб'єктів цієї діяльності.

Вчителю початкових класів через різні форми діяльності, способи мислення важливо забезпечити єдність наочного і діяльнісного компонентів, де засвоєння ним і учнями процесуальної сторони змісту освіти є метою, а навчальна інформація, наочний зміст – засобом його засвоєння. Саме у такій взаємодії можлива рефлексія, яка дозволяє учасникам педагогічного процесу бачити ситуацію не із зовнішнього боку, а зсередини. Предметом позиції рефлексії вчителя і учнів у навчально-виховному процесі є їх власна діяльність в проблемних ситуації. Рефлексія допомагає коректувати дії, бачити причини утруднень і прогнозувати способи їх подолання в спільній діяльності. Рефлексія допомагає і вчителю і учням переосмислювати свої особистісні структури (цінності, сенси, мотиви, потреби, установки) і виступає механізмом їх активної позиції.

Важливо прагнути до того, щоб гуманістична позиція переважала над авторитарною позицією. Для авторитарної позиції вчителя характерні стримуючі моменти, тиск на учня, перевага авторитарних дій, які забороняють. Гуманістична позиція відрізняється гнучкістю, толерантністю, прогнозуванням позитивних результатів. Адекватність позиції вчителя полягає в умінні бачити і розуміти індивідуальність особистості дитини, помічати динаміку її розвитку, зміни, що відбуваються в його фізичному і духовному світі.

Гнучка позиція вчителя активізує позицію учня в шкільному середовищі. Вчитель повинен уміти передбачати хід подій, запобігати появі негативних явищ, конфліктних ситуацій. Стиль спілкування вчителя має випереджати появу в учнів негативного психічного стану. Позиція вчителя визначає характер ролей, які виконують школярі. Роль – це набір шаблонів поведінки по відношенню вчителя до учня, поєднання відчуттів, очікувань, оцінок, адресованих йому вчителем. Порушення адекватності, гнучкості, прогнозування позиції вчителя

стимулює негативні емоції в системі “вчитель-учні”. Байдушність до учня, його інтересів, потреб і цінностей негативно впливає і на характер позиції учнів.

Таким чином, не тільки позиція вчителя і характер його відносин з учнями визначають результативність шкільного виховання і навчання. Ефективність педагогічного процесу багато в чому визначається позицією самого школяра, типом його нервової системи, властивими йому особистісними якостями. Умовою, що дозволяє школяру закріпити активну позицію, є досягнення розвинуеного рівня особистісної спрямованості з моменту його вступу до школи. Вчитель зобов'язаний забезпечити таке середовище, в якому дитина усвідомлює себе особистістю. Тільки професійно грамотна педагогічна позиція є засобом активізації позиції школяра та його особистісних досягнень.

Література

1. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. – М.: Просвещение, 1989.
2. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки школьников. – М., 1984.
3. Мальковская Т.Н. Воспитание социальной активности старших школьников. – Л.: ЛГУ, 1973.
4. Родари Д. Грамматика фантазии. – М., 1978.

В.І.Антонік, І.П.Антонік

АНАЛІЗ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Проведен анализ развития основных форм образования в Украине за последнее столетие. Особое внимание уделено вопросам динамики количества учебных заведений, кадрового состава учителей школ и преподавателей ВУЗов, вопросам формирования контингента учащихся школ и студентов, а также распределения на работу выпускников учебных заведений.

The paper provides the analysis of the main form of development in Ukrainian education during the last one hundred years. Special attention is given to the quantitative indices of educational establishments of different levels and to the dynamics of student's population growth. It studies the schoolteachers and university teachers staff composition as well as the problems of pupils and students composition.

Основою економічного зростання будь-якої держави є розвиток продуктивних сил, однією із складових яких виступають

люди та людська праця. Прогнозування перспектив відтворення трудових ресурсів України багато в чому залежить від організації та стану системи освіти, тому аналіз тенденцій розвитку цього сектору суспільного життя держави представляє певний науковий та практичний інтерес.

Україна, як відомо, належить до держав з першим типом відтворення населення, що характеризується низькими показниками народжуваності та не значним природним приростом [5, с.205]. Крім цих ментальних факторів з початком 90-х років в Україні тривають глибокі політичні та соціально-економічні ринкові перебудови, які для більшості людей додали погіршення матеріального стану, нестабільності життя і втрату впевненості на майбутнє. Одним із наслідків цих процесів можна вважати зниження показників демографічного стану, що перш за все проявилось наростаючою депопуляцією населення з темпом мінус 300-350 тис. осіб на рік [1, с.74]. Починаючи з 1992-93 рр. природний приріст населення України став від'ємним (-3,5 особи на тисячу мешканців, тоді як, наприклад, у 1960 р. цей показник становив +13%). У 2006 році коефіцієнт природного приросту населення досяг -7 [4]. В результаті за останні 15 років загальна чисельність населення в Україні знизилась майже на 6 млн. (з 52,2 млн. у 1992 р. до 46,6 млн. у 2007 р.), а кількість народжуваних за рік в середньому скоротилась у 3 рази [2, с.137; 5, с.205]. Така ситуація вже у 1999-2001рр. обумовила відповідне зниження резервів на відновлення трудових ресурсів, що перш за все позначилося зменшенням контингенту учнів середніх шкіл і абітурієнтів та загрожує кризою на ринку праці і так само під час набору студентів у заклади вищої освіти.

Слід зазначити, що сама система освіти в Україні останні 15 років перебуває в стані постійного вдосконалення. Необхідність цих процесів перш за все обумовлена тим, що радянська система освіти з її стабільними навчальними програмами та прогнозованими держзамовленнями на фахівців при переході до економічних перебудов у державі перестала відповідати мінливим умовам ринкової економіки. З іншого боку, спрямування України до широкої інтеграції у європейський та світовий простір вимагають певної стандартизації навчальних програм, підходів до організації і проведення навчання та контролю знань за міжнародними вимогами. Для рішення цих задач потрібна оптимізація всіх видів стосунків між вчителем та учнем у процесі навчання, формування викладацького складу виключно із числа висококваліфікованих та мотивованих співробітників. У зв'язку

з цим актуальною проблемою для кожного навчального закладу будь-якого рівня є підбір такого складу персоналу, щоб він міг сприймати і втілювати у життя новітні підходи щодо покращення якості надання освітніх послуг.

Важливою для вітчизняної системи освіти в останні роки стала і проблема працевлаштування випускників навчальних закладів. Не зважаючи на прийняття у 2004 р. Закону України № 2150-1 “Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю”, вирішення цих питань ніяк не покращилося, бо норми вказаного Закону зорієнтовані не на попередження надлишкової та неякісної підготовки кадрів, а більш сприяють зростанню прихованого безробіття та малопродуктивної зайнятості [3, 5]. Як вказує С.М.Ніколасенко (2006) відсутність державних замовлень на фахівців будь якого рівня та надання права підприємствам і організаціям самостійно визначати свою кадрову політику незалежно від стану на ринку праці, постійно створює загрозу безробіття для випускників шкіл та вищих навчальних закладів (ВНЗ). Так, наприклад, у 2003 р. із числа випускників усіх ВНЗ України працевлаштувалося лише 24,3%, а у 2006р. – 25,8% [3, 4].

У зв'язку з викладеним, метою нашої роботи є дослідження динаміки кількісних показників, результатів і наслідків еволюційних процесів, що відбуваються у системі освіти сучасної України. В процесі роботи використані методи статистичного аналізу.

Статистика свідчить, що за останні 100 років на теренах України відмічались значні коливання загальної кількості таких навчальних закладів як школи та технікуми (училища). Найбільша кількість шкіл зареєстрована у 1960/61 навчальному році (37660 закладів), а найменша у 2005/06 навчальному році (21589 закладів), що в цілому відображає демографічну ситуацію сьогодення із зниженням природного приросту населення у державі відповідно з +13 до – 7. Найбільше число школярів (від 7,0 до 8,5 млн.) було за період з 1950 до 1990 рр. (в середньому 261 учень на 1 школу). За період з 1990–2005 рр. кількість учнів поступово знизилась майже на 2 млн. (з 7,2 млн. до 5,4 млн.), але наповненість шкіл у зв'язку із значним зниженням кількості самих шкіл (майже на 8 тис. одиниць) навіть зросла (в середньому до 283 учнів на 1 шкільний заклад).

Найбільша кількість ВНЗ I-II рівня акредитації (технікумів) та студентів відповідних навчальних закладів функціонувало з 1970 до 1990 рр. (в середньому 750 тис. об'єктів та до 800 тис. студентів).

Кількість ВНЗ III-IV рівня акредитації (інститутів та університетів) в Україні за досліджені роки стрімко збільшувалась (з 27 у 1910-1914 рр. до 345 у 2005 році). Особливо інтенсивно кількість закладів вищої освіти, як і кількість студентів цих центрів навчання стала зростати з 2000 року і на сьогодні досягла по кількості навчальних закладів 347, а за кількістю студентів – 2,2 млн. Таке значне зростання чисельності ВУЗів в Україні відбулося за рахунок створення 202 приватних вищих навчальних закладів, в яких навчається до 399,1 тис. студентів.

За останні 15 років спостерігається суттєве зниження кількості випускників дев'ятих класів середніх шкіл, що завершують навчання у школі (з 290 тис. у 1990 р. до 134 тис. у 2005 р.) і відповідно зросла кількість школярів, що отримують повну середню освіту впродовж 11 років. За даними 2005 р., лише 15,5% із числа дітей, що закінчили 9 класів, йде далі вчитися до професійно-технічних училищ (ПТНЗ) та 12,9% – до технікумів. Решта (71,6% або близько 100 тис. осіб) призупиняють своє навчання на рівні неповного середнього, поповнюючи категорію низькокваліфікованих робітників.

В останні роки (1990-2005 рр.) має місце наступна динаміка кількості випускників окремих навчальних закладів: число випускників загальних середніх шкіл знизилось на 47 тис. (на 6,7%), випускників ПТНЗ зросло на 9 тис. осіб (на 3,2%), випускників ВНЗ I-II рівня акредитації (технікумів) знизилось на 42 тис. осіб (на 29%), а випускників ВНЗ III-IV рівня акредитації – зросло на 126,3 тис. осіб (на 72%). Дані свідчать, що за останні роки відбулася суттєва переорієнтація в підходах молоді до навчання: знизилась пріоритетність робочих спеціальностей і значно зросли потреби у вищій освіті на рівні бакалавра, спеціаліста і магістра. Якщо у 1990/91 навчальному році у ВНЗ III-IV рівня акредитації всіма формами навчання (денною та заочною) були охоплені 881 тис. осіб (170 чоловік на 10000 населення), то у 2005/06 навчальному році їх кількість зросла у 2,5 рази і становила 2 млн. 204 тис. осіб (470 студентів на 10000 населення). Значно зросла і кількість випускників ВНЗ: тільки у 2005 році було випущено 515,1 тис. осіб, в тому числі магістрів – 45,3 тис., спеціалістів – 249,2 тис., бакалаврів – 32,9 тис., молодших спеціалістів – 187,5 тис. Така ситуація в принципі співпадає з потребами постіндустріального періоду економічного розвитку світового суспільства, треба лише, щоб рівень підготовки фахівців створював дійсну інтелектуальну власність.

Однією з основних тенденцій сучасної освіти в Україні є зростаюче прагнення молоді отримати вищу освіту, причому до 60-

65% студентів у державних ВУЗах і майже 100% у ВУЗах недержавної форми власності вчать на контрактній (платній) основі. Високі кількісні показники випускників ВНЗ не завжди співпадають з потребами народного господарства держави та з якістю підготовки фахівців, особливо заочної форми навчання і випускників деяких недержавних вищих навчальних закладів. Про це опосередковано свідчить і статистика стосовно того, що лише 20-30% усіх випускників ВНЗ знаходять роботу за фахом. Така ситуація у певній мірі знижує престижність вищої освіти і потребує пошуку шляхів підвищення авторитету вищої школи і, перш за все, шляхом посилення вимог до рівня знань студентів. Сприятиме цьому і впровадження європейського досвіду повторного проходження (в тому числі на платній основі) не опанованих студентом дисциплін (курсів). Доцільно також відновити практику обов'язкової роботи студентів – заочників за фахом, починаючи з 3-го курсу навчання.

Література

1. Антонік В.І., Ковальчук В.А., Кононенко В.Д., Бабець Є.К., Стасюк В.П. Розміщення продуктивних сил. – К.: Професіонал, 2006. – 224 с.
2. Новицкий П.Т. Население и трудовые ресурсы. – М.: Мисль, 1996. – 350 с.
3. Николаенко С.М. Якість вищої освіти в Україні: погляд у майбутнє // Вища школа, №2. – 2006. – С.3.
4. Статистичний щорічник України. / За ред. О.Г.Осауленка. – К.: Консультант, 2006. – 575 с.
5. Социально – экономическая география Украины /Пер. с укр. Под ред. О. Шабля . – Львов: Світ, 1995. – 640 с.

М.В.Долженко

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ

В статтє представлен анализ понятия “мировоззренческая культура человека”. Рассматриваются и анализируются педагогические условия для воспитания мировоззренческой культуры у студентов высших учебных заведений.

The article deals with the analysis of the notion “world view culture of a person”. The favourable pedagogical conditions for the solution of the problems of the world outlook development within the students of the higher schools are considered and analysed.

Виховання світоглядної культури у студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів стає все більш актуальною проблемою, тому що за останнє десятиріччя значно змінилися ціннісні пріоритети, посилилася увага до духовного відродження суспільства і кожної особистості. У світогляді сфокусовано зміст духовних цінностей, які стали надбанням її духовного світу і отримали особистісний смисл. Формування світогляду особистості органічно пов'язане з формуванням її духовної культури.

Потреба у світоглядній культурі з'єднує зовнішні умови діяльності і внутрішній світ студентів, інтегрує суб'єктивні й об'єктивні моменти в ході формування індивідуального світогляду і тому служить невід'ємною складовою процесу перетворення знань в особисті переконання. Змістом цієї потреби у вузькому розумінні є інтелектуальний і емоційно-психологічний стан студентської молоді.

Поняття "світоглядна культура особистості" було введено у філософську літературу на початку 80-х років ХХ століття. Найбільший внесок у розроблення цієї проблеми зробили А.В.Азархін, А.І.Арнольдov, А.Б.Бальсіс, В.І.Іванов, Б.П.Козловський, М.Д.Лісаускене, М.І.Черниш, В.І.Шинкарук. Історико-філософський та логіко-пізнавальний аспекти проблеми формування світогляду особистості досліджували Є.В.Бурмакін, Є.В.Володіна, В.Д.Діденко, В.П.Іванов, В.І.Мазепа.

На першому плані розглядається світогляд як спосіб духовно-практичного, а не тільки теоретичного освоєння дійсності і формування суспільної та індивідуальної самосвідомості, що є найважливішим компонентом.

Проблема формування світоглядної культури на різних вікових етапах розвитку і становлення людини, різноманітності форм її прояву досить повно, концептуально-цілісно відображається в працях Б.Г.Ананьєва, Л.І.Божович, А.Валлона, Л.С.Виготського, Г.Є.Залеського, М.С.Кагана, І.С.Кона, О.М.Леонтєва, Ж.Піаже, С.Л.Рубінштейна, П.Р.Чамати та інших.

Молодь розглядається як реальна соціокультурна спільність у низці праць В.Андрущенко, П.Березіна, П.Боброва, Л.Губерського, Ю.Колосникова, М.Михальченка, І.Надольного, М.Рубінштейна, М.Руткевича, А.Ручки, В.Ядова та ін.

Проблема формування світогляду у студентської молоді знайшла своє відображення в дослідженнях філософів, соціологів, психологів та педагогів.

Нинішнє становлення України як суспільства неможливо уявити без висококультурного оновлення її народу, що передбачає реформування, оновлення системи моральних цінностей, норм та правил, набутих у тисячолітній історії нашої країни. Тому одним з пріоритетних завдань сучасної освіти є виховання світоглядної культури особистості.

Якщо світогляд – це духовно-практичний спосіб освоєння дійсності і самовизначення людини в світі, який завжди реалізується в конкретному світовідношенні, то світоглядна культура – це поняття, що відображає певну градацію рівнів розвитку світоглядної свідомості, співіснування її зразків, що відповідають вимогам суспільства і менш прийнятних її варіантів [6, с.21].

Виховання світоглядної культури майбутнього фахівця в виховному процесі можна розглядати як зміну й розвиток особистості в процесі засвоєння духовних цінностей і використання їх на благо суспільства.

Але, незважаючи на наявність великої кількості робіт, безпосередньо чи побічно присвячених проблемам формування особистості, проблема виховання світоглядної культури продовжує бути актуальною, багатоаспектною і невирішеною до сьогодні. Адже це ціла окрема наука – Наука Виховання.

З огляду на вищезазначене, ставимо за мету розглянути та проаналізувати педагогічні умови, які сприяють вихованню світоглядної культури студентів гуманітарних факультетів ВНЗ під час позааудиторної діяльності. А також довести актуальність процесу виховання світоглядної культури студентів у вищих навчальних закладах України у сучасний період, який ми пропонуємо здійснювати під час роботи центру духовно-практичного освоєння життя “СВІТ” (світоглядно-виховного інтеграційного “турагенства”).

Світоглядну культуру молодої людини можна визначити як інтегральну якість особистості, що розвивається в процесі навчання і виховання, а також самонавчання і самбвиховання. Вона характеризує її відношення і взаємодію зі світом на основі світоглядного потенціалу, який перебуває в розвитку, світоглядної інформованості та світоглядної діяльності [1, с.47].

Проблема виховання світоглядної культури студентської молоді є пріоритетною для української держави. Багато помилок у вихованні студентів зумовлюється тим, що ми прагнемо вирішити окремі питання, наприклад, щодо професійної підготовки, вироблення здатності дотримуватися законів, не сформувавши

головного: вміння розмірковувати над складними проблемами сучасного життя і діяти, орієнтуючись на загальнолюдські цінності та на власне удосконалення.

Адже сьогодні розуміло те, що у процесі підготовки спеціаліста важливо не лише озброїти студента фаховими знаннями, уміннями та навичками професійної діяльності, а й сформувати у нього відповідний світогляд, моральні, правові, трудові, естетичні та інші якості особистості, сформувати людину культури, яка має творчі здібності, захоплена своєю справою, розуміє необхідність пізнання, краси спілкування, пошуку сенсу життя, щастя, має високі ідеали.

Нині стоїть важливе завдання виховувати у молодих людей постійну потребу в своєму культурному зростанні, особливе значення має виховання світоглядної культури, розумних потреб і смаків, особливо у студентської молоді бо саме світоглядна культура студента вищого навчального закладу – це професіоналізм і майстерність, духовно-практичне підґрунтя особистості, її внутрішній стрижень, джерело розуму, почуття і волі, мислення, переживання і діяльності [3, с.85].

Викладач має не лише передавати студентові знання і професійні уміння, а й прилучати його до певної культури, розвиток і відтворення якої передбачають живе спілкування [5, с.232].

Спілкування – це мистецтво, а тому воно потребує від людини і серця, і розуму, й уміння, й натхнення. Як усяке мистецтво, його неможливо раз і назавжди “опанувати”, вичерпати його премудрість до останку; але вчитися спілкування можна і потрібно, доки ми живемо [2, с. 3].

Мистецтво виховання світоглядної культури передбачає оволодіння цілісною філософією виховання особистості в контексті розбудови української держави і на цій основі – конструювання різноманітних виховних технологій і принципів, методів, форм виховання.

Головна мета виховання світоглядної культури – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді будь-якої національної приналежності рис громадянина української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури. Світоглядна культура молодої людини врегульовує його теоретичну (пізнавальну) і практичну діяльність, ставлення до дійсності, систему багатосторонніх зв'язків і відносин та

спирається не стільки на концептуальні засади міфологічного, релігійного, філософського, наукового чи інших типів світогляду, скільки на нетеоретичні форми функціонування світоглядної свідомості – світовідчуття, світосприймання, світорозуміння, світотлумачення, світоперетворення.

Дозвіллева сфера є важливою ланкою соціалізації та виховання особистості студентського віку. У процесі спілкування, відпочинку, розважально-ігрової діяльності за інтересами студенти набувають ціннісних орієнтацій, знань, досвіду, залучаються до системи нормативно-регулятивних установок, що склалися у суспільстві, досягнень вітчизняної і світової культури. Змістовне дозвілля є сферою розкриття творчого потенціалу особистості, провідною метою діяльності вищих навчальних закладів.

Однією з виховних функцій дозвіллевої сфери є створення ігрового середовища для ефективної рекреації і виховання особистості та формування ігрової культури молоді як основи для самореалізації і розкриття креативного потенціалу особистості. Активна участь у соціально-значущих формах позааудиторної роботи допомагає студентам удосконалити професійну спрямованість мислення. Виховна робота у сучасному вищому навчальному закладі спрямована на набуття кожним студентом загальних, ключових, базових, фундаментальних вмій і навичок.

В теорії виховання грою називають один із видів діяльності людини, який виник історично, полягає у відтворенні дій реального життя. Гра – є одним із засобів розумового, морального і фізичного виховання людини.

На всіх етапах розвитку особистості гра сприймається як цікаве, яскраве, необхідне для її життєдіяльності заняття. У педагогічній практиці гра має розвиваюче і виховне значення. На ці специфічні особливості гри велику увагу в своїй практичній діяльності звертали відомі педагоги. “Гра, – писав С.Т.Шацький, – це життєва лабораторія дитинства, яка дає той аромат, ту атмосферу молодому життю, без якого ця пора її була б безкорисна для людства. В грі, цьому спеціальному опрацюванні життєвого матеріалу, є найцінніше ядро розумної школи дитинства” [7, с.15].

Тому саме для світорозуміння, світотлумачення і, навіть, світоперетворення, а також для ліквідації “сутнісної безпритульності” сучасної молоді людини ми пропонуємо створення “антропологічної домівки” – центру духовно-практичного освоєння життя “Світоглядно-виховного інтеграційного турагенства” (далі “СВІТ”).

“СВІТ” впроваджує методичні та методологічні рекомендації поетапного виховання елементів структури світоглядної культури студентської молоді (сукупності загальної, інтелектуальної, емоційної, естетичної, професійної, правової, екологічної, трудової, фізичної культури), враховуючи наступні категорії виховання:

- максимальність (розкривається через абсолютне і вічне);
- універсальність (через конкретно-всезагальне);
- проєктивність (через категорію практики);
- цілісність (через закономірність, доцільність та гармонію, які ведуть до розширення сфери свідомості, а саме: “розуміння” – “інтерпретація” – “комунікація”).

Девізом у вихованні світоглядної культури студентської молоді мають бути слова В.Сухомлинського про те, що в кожній людині є її золота жилка. Якою б занедбаною, безталанною не здавалася людина, дорогоцінні зерна її особистості десь приховуються під пластами звичайності, посередності, відсталості. Завдання справжнього виховання, – наголошує видатний педагог, – полягає в тому, щоб знайти ці зерна, відкрити золоту жилку, поставити людину на той життєвий шлях, ідучи яким вона засвітиться своїм неповторним блиском.

У виконанні цих завдань значна роль належить інноваційній педагогічній технології, яка методично керує застосуванням ідеї виховання світоглядної культури студентів вищої школи.

Організація роботи “СВІТ” – консультативного центру духовно-практичного освоєння життя, генератора змін у сфері організації виховання, дозвілля студентської молоді, надасть можливість здійснення системної, насиченої позанавчальної діяльності.

Засвоєння “СВІТ” – це, з одного боку, створення консультативно-виховного центру та залучення учасників віртуальної гри до реального вирішення багатьох питань повсякденного життя молодій людині студентського віку. З іншого боку, граючи у хоча й віртуальне, але, усе ж таки, “турагенство”, що має само по собі романтичне забарвлення, студенти обов’язково тягнуться до чогось незвичайного, що створює піднесений внутрішній стан молодій людині і робить її духовно сильнішою, мудрішою, та, звичайно, добрішою від того, що проблеми вирішуються “граючи”.

Згідно зі своїм соціальним статусом і функціональними обов’язками центр духовно-практичного освоєння життя “СВІТ” у

своїй діяльності реалізує наступні функції: аналітичну, організаторську та соціальну.

Аналітична функція передбачає планування та організацію виховної роботи, мотивацію навчальної та пізнавальної діяльності студентів, визначення рівня їх інтелектуального розвитку, індивідуальних особливостей, уявлень, потреб, переконань, ідеалів, тощо.

Організаторська функція полягає у залученні студентів до різних видів діяльності: пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, художньої та ін. Вона забезпечує також надання необхідної допомоги студентським творчим групам, радам тощо.

Функція соціалізації реалізується у гуманістичноорієнтованій взаємодії “педагог-студент”. “СВІТ” допомагає вихованцю в особистісному розвитку, засвоєнні та прийнятті суспільних норм, цінностей, дотриманні засад духовного повноцінного буття.

Зміст діяльності центру “СВІТ” здійснюється через наступні етапи. Перший етап – попередня підготовка і планування – починається з відбору ідей виховання світоглядної культури та їх оцінювання на основі порівняльної експертизи за такими параметрами:

1. Актуальність нововведення, що визначається за ступенем його відповідності потребам вищої школи, соціальному замовленню, можливістю розв’язати виявлені проблеми, відповідністю досягнень педагогічної науки і практики.
2. Результативність (оцінювання на основі прогнозування).
3. Творча новизна (інноваційний потенціал).
4. Методична розробленість ідеї.
5. Умови (організаційні, кадрові, фінансові, матеріально-технічні тощо), необхідні для виховання світоглядної культури студентської молоді.

На цьому етапі використовуються відомі методи педагогічних досліджень: спостереження, бесіди, тестування, діагностування тощо.

Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності центру духовно-практичного освоєння життя “СВІТ” передбачає наявність “банку” інформації.

На підготовчому етапі закономірним є підвищення теоретичного рівня виховання світоглядної культури “тур агентів” і “тур операторів” – професіоналів, які очолюють 5 “тур бюро”, діяльність яких дозволяє уникати життєвих помилок, вирішувати своєчасно проблеми та бути впевненим у собі. Це – професіонали, які

в подальшому стануть консультантами для “клієнтів турагенства” – студентів ВНЗ.

Планування діяльності здійснюється за проспектом (або схемою). Необхідно зазначити етапи, строки, відповідальних осіб, конкретні справи і заходи з виховання світоглядної культури студентів гуманітарних факультетів ВНЗ. У плані передбачається: ідея виховання світоглядної культури, методичні рекомендації; мета, методичні заходи; контроль за процесом виховання світоглядної культури, аналіз, облік проміжних і кінцевих результатів.

Другий етап – теоретична і методична підготовка педагогічних кадрів до застосування діяльності світоглядно-виховного інтеграційного турагенства. Цей етап зумовлений необхідністю забезпечити як теоретичну, так і психологічну готовність викладачів ВНЗ – “тур агентів” до сприйняття нових ідей, роз’яснити їм основні положення наукових рекомендацій з проблем виховання світоглядної культури та формування психологічної настанови.

Третій етап – методичне керівництво діяльністю світоглядно-виховного інтеграційного турагенства. Сутність даного етапу полягає в організації діяльності студентів – “клієнтів турагенства”, в оволодінні ними теоретичними знаннями та практичними вміннями під час роботи оригінальної педагогічної технології, а саме діяльності центру духовно-практичного освоєння життя “СВІТ”.

Четвертий етап – вивчення та аналіз результатів виховання світоглядної культури студентської молоді. На цьому етапі вивчаються ефективність роботи центру духовно-практичного освоєння життя “СВІТ” в умовах вищої школи та рівень вихованості світоглядної культури учасників педагогічної гри.

Важливим компонентом у системі організації гри є створення уявної ситуації. Завдання полягає в тому, щоб переконати студентів проїнятися грою, викликати бажання грати в неї, тобто, отримуючи роль “клієнта”, користуватися послугами “турагенства”.

Навчально-виховна робота у ВНЗ повинна *допомогти студентам розумно і зважено визначити своє ставлення до дійсності з її економічними, політичними, духовними проблемами, а разом з тим формувати свою світоглядну культуру, індивідуальність і самореалізацію, уміти володіти собою, своїми емоціями, діями і вчинками.

Виховна робота центру “СВІТ” має бути диференційованою, пристосованою до місцевих умов, історично-культурних надбань і традицій регіону та вікових особливостей молоді з тим, щоб значно

посилити дієвість виховного процесу, відродити роль виховання як одного з головних напрямів педагогічної діяльності.

Під час проведення педагогічної гри та саме завдяки з'ясуванню світоглядно-формуючого навантаження роботи центру "СВІТ", її організатори мають створити такі педагогічні умови, які сприятимуть вихованню світоглядної культури студентів. Тож виховання під час навчання у ВНЗ і є підсумком, що завершує становлення цілісного світогляду особистості, передбачає системну організацію внутрішнього світу студентської молоді.

Література

1. Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість. – К., 2003. – 487с.
2. Малахов В.А. Етика спілкування: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2006. – 400 с.
3. Методологія і методика виховання студентів: Навчально-методичний посібник / Дереча О.А., Заглада О.А., Литвак П.В., Малиновський А.С. та ін. – Житомир: Видавництво "Волинь", 2004. – 172 с.
4. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В.Г.Табачковський, М.О.Булатов, Н.В.Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2004. — 432 с.
5. Фіцула М.М Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: "Академвидав", 2006. – 352 с. (Альма-матер).
6. Шаповал О.А. Формування світоглядної культури старшокласників у процесі засвоєння знань про людину і суспільство: Дис...канд. пед. наук: 13.00.09 / Луцьк 1999. – 194 с.
7. Шацкий С. Т. Избр. пед. соч.: В 2 т. – М.; Педагогика, 1980. – Т. 2.– С. 15.

Коляса-Гладікова Моніка

ФОРМУВАННЯ ВИКОНАВСЬКОГО АПАРАТУ В МОВІ ТА СПІВІ

В статье рассматриваются актуальные аспекты проблемы формирования исполнительского аппарата. Предлагается экспериментальная программа воспитания певческого голоса.

Actual aspects of the problem of the singing device forming are considered in this article. The experimental program of the singing voice education is offered.